

GUNILLA NORBERG

MEDELTIDA BÅTFYND FRÅN VIK, Söderby-Karl, sn Uppland.

På Eriksskulle museum i Söderby-Karl, Uppland, förvaras lämningarna efter en ca 9 m lång, klinkbyggd båt av ek. Den påträffades år 1898 i samband med täckdikning på Viks bys ängsmarker i samma socken. Fyndet låg på ca 75 cm djup i "sjödy" och vid och vid utstakning före framgravandet kunde upphittaren Erik Ersson konstatera att järnstakarna tillsammans bildade "formen av en större båt än en sådan, som är vanlig i dessa vatten i våra insjöar". Den tillhörde alltså inte någon av de traditionella båttyperna i området under 1800-talet. Detta faktum, liksom förhållandet att båtfyndet gjordes invid en i äldre tider mycket viktig båt-farled från Norrtäljeviken via ett sjösystem upp till Söderby-karl, föranledde att en utgrävning företogs år 1900.

Platsen där båtfyndet gjordes, var fram till första sjösänkningen 1865 ett smalare sund i sjön Torkan, som efter sjösänkningen blev delad på två sjöar ; Norrsjön söder om det forna sundet och Torkan norr därom.

Båten har med ett preliminärt C-14 prov daterats till 1250 e kr, men eftersom träet var impregnerat är denna datering långt ifrån säker. En ålderdomlig byggnadsteknik och paralleller med flera båtfynd från yngre järnålder talar för att den kan vara äldre. En provserie har därför upprättats för en dendrokronologisk datering.

Den totala längden vid upphittandet uppgavs till 28 fot, d v s över 9 m, och bredden ca 7 fot, d v s ca 2,1 m. Detta ger en bild av en relativt långsmal båt med ett längd-breddförhållande på minst 1:4. Båten har blivit avgrävd på mitten men är i övrigt väl bevarad, nästan hela kölen nederdelen av stävarna, de flesta borden och spanten är bibehållna. .

Kölen har T-form, och har haft en längd av ca 6 m. Den är låg, 9,6 cm, och har en största bredd på 27 cm,

Den nedersta bordgången har varit fäst i kölen med järnaglar, försedda med rombiska och fyrkantiga nitbrickor av järn.

Spanten har däremot inte varit fästade i kölen. Den är, liksom borden och flera spant, försedd med dubbla orneringslinjer av den typ som är känd från t ex Osebergsskeppet,

Gokstadsskeppet och Helgeandsholmen 5. Den har också 8 genomborrade hål med tränaglar, genom dess vertikala del, ev. för att kunna fästa en stråkköl eller träskoning på kölens undersida som ett skydd mot vatten vid båtens dragnings på land, över sked mellan sjöar.

Stävarna har troligen ursprungligen varit mjukt symmetriskt svängda. Detta framgår av förstäven, som är bevarad upp till fjärde bordgången, samt av den bevarade delen av akterstäven som endast når upp två bordgångar. Bägge stävarna är försedda med hak, 3 respektive 2 hak. Denna företeelse är känd sedan tidigare från bl a Galtabäcksbåten och Falsterbobåten. Orneringslinjerna slutar vid första haket. Troligen har nästa hak varit dolt under en sittoft för utkiken/styrmannen e dyl. I överdelen av förstäven finns ett långsmalt hål, i vilket ev kan ha angjorts rep för båtens dragnings över land. Nedanför andra haket finns det i stävens sidor spikhål, vars funktion är osäker.

Bordläggningen är relativt tunn, 13-17 mm, vilket kan jämföras med Valsgårdebåtarnas beräknade 14 mm. Som ovan nämnts är de sammanfogade med klinknaglar av järn med rombiska och kvadratiska brickor. Lanningen är genom sin mörkfärgning tydlig på de flesta av borden. Det går ej ännu att avgöra vilket tätningsmedel som har använts, men mörkfärgningen skulle kunna tyda på att tjärindränkt nöthår har använts. Bredden på borden varierar från den smalaste bordgången närmast kölen på ca 19 cm midskepps till relingsbordens ca 33 cm. En 3 cm tj list är fäst med tränaglar på insidan av relingsbordet längs dess överkant. Genom denna och bordet finns med jämna mellanrum hål parvis, vanligen i anslutning till ett knä vid en tvärbalk, vilket tyder på att de flesta kan ha använts för fastsurrning av århåar, av vilka dock inget finns bevarat. Antalet bordgångar har förmodligen varit 5 eller 6.

Antalet spant är 7-st. De är påfallande kläna, endast 6 cm breda. En del av det spant som kan ha fungerat som rorspant är bevarat, liksom broken. Spanten är fästade med tränaglar i borden.

Av tvärskeppsförbindelser är endast en tvärbalk och två knän bevarade. Knäna har en V-formad kontur mot tvärbalken, vilket även Helgeandsholmen 5 hade.

Framdrivningen tycks ha skett både med åror och segel. Ett rektangulärt urtag i kanten av det spant som får förmodas ha varit mittspantet, kan vara ett mastspår.

Äldre båttyper som uppvisar många likheter med förhistoriska båtar, har ofta levat kvar i marginella områden som Dalarna, där kyrkbåtarna utgör en sådan reliktföreteelse. Denna trakt var dock inte marginell under medeltiden, utan utgjorde då en central och kraftigt expanderande bygd, som utefter själva farleden var etablerad redan under yngre järnålder. I Roslagen har man där kyrkbåtar är kända, inte haft särskilda båttyper, utan de vanliga båtarna som användes vid fiske (Björkö-Arholma, 1800-tal). Min teori är, att om båten skulle visa sig vara från förhistorisk tid, den skulle kunna ha använts inom ledningsväsendet, om inte annat för att transportera manskapet till inställelseplatserna för ledungen i varje rustningsdistrikt - hundaret - i detta fall Lyhundra.

Båten påträffades, förmodligen sänkt på ett till synes urhugget hål, på tvären i sundet mellan Norra och Södra Torkan, invid eller i den forna seglingsrännan. Ett 20-tal meter från denna båt har ett kraftigt spant från en större båt påträffats vid dikesgrävning samma år. Ytterligare en båt finns ca 200 m söder om dessa båtar. Den låg ytligare och var belägen längre ifrån ån än de övriga. Av denna påträffades ett spant av kraftigare modell vid plöjning på 30-talet av Valter Eriksson, samt bord 1985 av undertecknad och Margareta Lindskog. En båt från motsatt sida av ån finns dessutom omnämnd i hembygdsforskaren Erik Erikssons efterlämnade anteckningar. Dessa båtar ger tillsammans intrycket av att det rört sig om en farledsspärr, i likhet med Roskildebåtarna. Detta intryck underbyggs ytterligare om man ser till att det på samma vis vid nästa sund mellan Södra Torkan och Brosjön, finns omtalat 3 båtfynd av ek och ett pålverk som påträffades när man rätade ån i detta sund, samt ett hundratal meter därifrån en "jätteåra".

Sägnerna berättar att "garpar", d v s främlingar, har härjat i denna trakt. Såsom ett minne från deras framfart får man väl se den kyrkklocka från 1100-talet, Sveriges äldsta bevarade, som hittades inte långt från sundet vid stranden där den gömts för att hämtas vid ett senare tillfälle. En båtspärr skulle

säkerligen komma väl till pass för att hindra dessa båtburna inkräktare. Härjningarna under senare delen av 1100-talet och början av 1200-talet av vendiska vikingar, påverkade kyrkoarkitekturen efter båtfarlederna. Karls kyrka byggdes under denna tid och fick kraftiga murar av försvarshänsyn, och har förmodligen haft ett kraftigt torn som många av de kyrkor som byggdes vid denna tid. Tornen fick vid denna tid ytterligare en funktion förutom att bära upp kyrkklockorna, och kyrkorna blev tillflyktsorter för bygdens befolkning förutom att vara gudstjänstlokal. Det finns från Karls kyrka traditioner om att man t o m hållits med hästar inne i kyrkan då det var ofredstid. Det finns även en källa inne i kyrkan som nyupptäcktes vid renoveringen 1935, vilken kan ha haft en funktion i detta sammanhang.

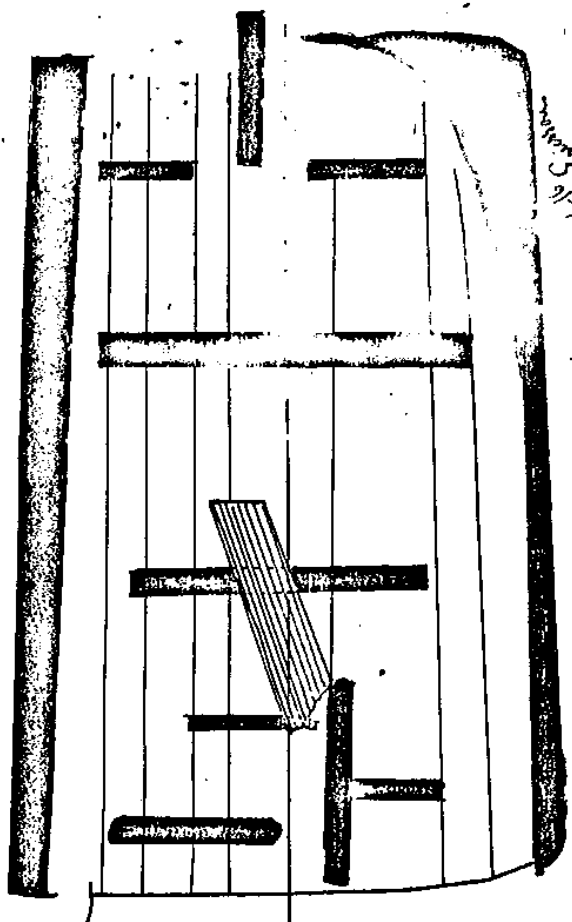
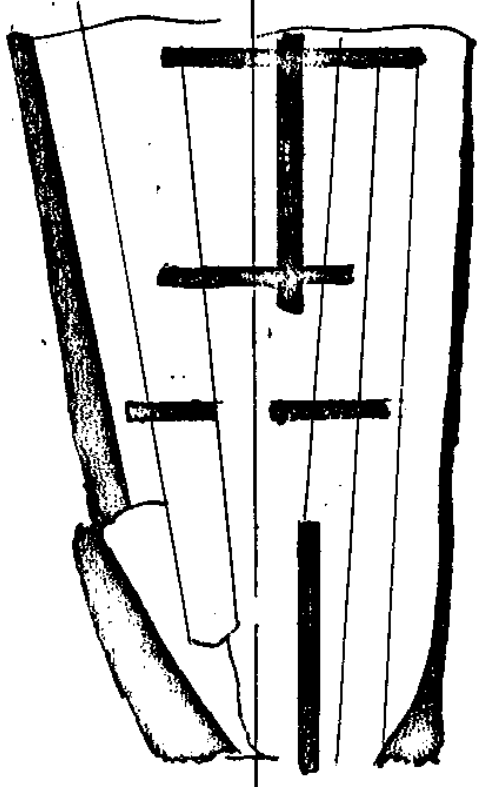
Invid Karls kyrka fanns dessutom en av de marknadsplatser som användes fram till dess Norrtälje fick stadsrättigheter på 1600-talet, vilket vittnar om bygdens centrala roll under äldre tid.

Mycket av tolkningsfrågorna kring detta båtfynd beror på dateringen. Denna och en utförligare presentation med uppmätning, kommer att lämnas av undertecknad i form av en D-1-uppsats till vintern.

Skiss ritad efter fotografi av G.Norberg. Föreställande köl, akter och förstäv uppmonterad för rekonstruktions försök. (red. anm)

En å Dikes by ägor pitted båt

Denna bälåm-
ning hittades un-
der dikning
år 1898 och blev år 1900 upprävd av Eric Ersson i Vik och hade, sedan den be-
friats från påliggande jord ännu utstående som ovan ses.

Åk. 17/10
1898
Eric Ersson